

El coronavirus, els cignes negres i els rinoceronts grisos

Coronavirus, Black Swans and Gray Rhinos

El coronavirus, los cisnes negros y los rinocerontes grises

Coronavírus, cisnes negros e rinocerontes cinzentos

Joandomènec ROS¹

*FORTHCOMING ARTICLE FOR A SPECIAL MONOGRAPHIC ISSUE OF
MIRABILIA*

ON “WAR AND DISEASE IN MIDDLE AGES AND ANTIQUITY”

Antonio CORTIJO, Vicent MARTINES, Armando Alexandre dos SANTOS (orgs.).

Mirabilia 30 (2020/1)

War and Disease in Antiquity and Middle Ages

Guerra y enfermedad en la Antigüedad y la Edad Media

Guerra i malaltia en l'Antiguitat i l'Edat Mitjana

Guerra e doenças na Antiguidade e Idade Média

<https://www.revistamirabilia.com>

¹ **Catedràtic emèrit** d'Ecologia, Universitat de Barcelona. President de l'*Institut d'Estudis Catalans*. E-mail: jros@iecc.cat.

El coronavirus, els cignes negres i els rinoceronts grisos

Joandomènec ROS²

Els diferents governs, des de la Xina als Estats Units passant per Espanya i els altres països europeus (així com l'OMS en un primer moment), s'han volgut justificar davant del terrible impacte sanitari, però també econòmic i social, de la COVID-19, la malaltia provocada per un coronavirus.³ L'excusa ha estat pràcticament unànime: ningú no havia previst un efecte tan sever ni una propagació tan ràpida i que, en conseqüència, els estats no estaven preparats per fer-hi front. Deixant de banda si això és creïble, després de l'expansió de la malaltia a la Xina, l'Iran i Itàlia i, per tant, dels avisos que arribaven a Europa del desastre que s'anava apropant en un món globalitzat, en el que les distàncies ja no importen, potser convé reflexionar sobre aquells fenòmens abassegadors que se'ns abraonen sense que, suposadament, ningú no n'hagi previst l'aparició, les conseqüències i els possibles remeis.

Malgrat que el coronavirus és un microbi, faré ús de dos símls animals per explicar l'aparició, sobtada i imprevista (o no) d'aquests fenòmens, com la COVID-19, però també d'altres desastres “imprevistos”, siguin econòmics, socials, polítics o altres.

I. Els cignes negres

Juvenal, poeta romà que visqué a cavall dels segles I i II de l'Era Comuna, va escriure unes famoses *Sàtires*;⁴ en elles descrivia la vida de la Roma del seu temps de manera irònica. Algunes frases dels seus poemes han perviscut fins els nostres dies i són de coneixement general: *mens sana in corpore sano*, *panem et circenses*, *quis custodiat ipsos custodes*, *rara avis*, entre altres. Aquesta darrera, precisament, forma part d'una frase més extensa, *rara avis in terris nigroque simillima cygno*, “un ocell rar en la terra i semblant a un cigne negre”.

Un cigne negre, fa dos mil anys, era, realment, una *rara avis*: només es coneixien els cignes blancs, europeus; quan, segles després, es van descobrir cignes negres (endèmics d' Austràlia), ja no hi hagué manera de modificar el significat de “cigne negre”, que encara ara s'interpreta com una cosa molt estranya, imprevista, que té lloc de manera impensada i capgira una situació establerta de fa temps: un paradigma que

² Catedràtic emèrit d'Ecologia, Universitat de Barcelona. President de l'[Institut d'Estudis Catalans](#). E-mail: jros@iec.cat.

³ Publicat inicialment a [Mètode](#).

⁴ DECIMUS JUNIUS JUVENAL. *Sàtires*. Barcelona: Bernat Metge, 1961.

Antonio CORTIJO, Vicent MARTINES, Armando Alexandre dos SANTOS (orgs.). *Mirabilia 30* (2020/1)

War and Disease in Antiquity and the Middle Ages
Guerra y enfermedad en la Antigüedad y la Edad Media
Guerra i malaltia en l'Antiguitat i l'Edat Mitjana
Guerra e doenças na Antiguidade e Idade Média

Jan-Jun 2020/ISSN 1676-5818

es considerava assumit, provat i ben establert trontolla i se'n va en orris degut a l'aparició d'aquest "cigne negre".

Hi ha una colla d'exemples, des d'epidèmies a revolucions socials i polítiques, des de victòries (o derrotes) bèl·liques imprevistes a tsunamis, des de la caiguda de meteorits a la bomba demogràfica, des de Txernòbil a Fukushima, des de Pearl Harbour al Viet Nam (més endavant considerarem si aquests o altres "cignes negres" eren, en realitat, tan contingents i sobtats com semblaven).

Nassim Nicholas Taleb, un estadístic i assagista nord-americà d'origen libanès, va publicar el 2007 un llibre, *Black Swan*,⁵ en el que plantejava les característiques d'un esdeveniment d'aquest tipus: Per començar, un "cigne negre" és quelcom atípic, en trobar-se fora de l'àmbit de les expectatives regulars; no hi ha res en el passat que indiqui la seva possibilitat. Segonament, produeix un gran impacte. I en tercer lloc, malgrat aquesta raresa, ens inventem explicacions post factuais de la seva presència, de manera que acabem considerant que es tracta d'un esdeveniment explicable i predictable.

Segons el mateix Taleb resumia en una entrevista al *New York Times*, té aquestes tres característiques: "rarsa, impacte extrem i predicibilitat en retrospectiva, no en prospectiva. Una reduïda quantitat de 'cignes negres' ho explica gairebé tot en el nostre món, des de l'èxit de les idees i les religions a la dinàmica dels esdeveniments històrics, fins els elements de la nostra vida personal".

Vet aquí, doncs, que la pandèmia de la COVID-19 seria per alguns (en especial pels responsables de combatre-la) un "cigne negre", quelcom que ningú havia previst. I, afegeixo, segons la definició de Taleb, que produeix un impacte enorme, que encara no podem calibrar però que pot canviar el món tal com el coneixíem; algú ha dit que "la pandèmia causada pel coronavirus no és la fi del món, però sí la fi d'aquest món".

El mateix Taleb, i molts altres, neguen que la pandèmia actual sigui un "cigne negre". Segons va declarar a una televisió, "Era clarament un 'cigne blanc', així ho vàrem avisar, i insistírem que calia matar-lo quan encara era dins l'ou; que teníem moltes indicacions de que arribaria, de que podria ser catastròfica, i no en vàrem fer cas. Els governs no volgueren gastar cèntims el mes de gener [de 2020], i ara hauran de gastar bilions".

⁵ TALEB, Nassim Nicholas. *The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable*. Nova York: Random House, 2007.

Antonio CORTIJO, Vicent MARTINES, Armando Alexandre dos SANTOS (orgs.). *Mirabilia 30* (2020/1)

War and Disease in Antiquity and the Middle Ages

Guerra y enfermedad en la Antigüedad y la Edad Media

Guerra i malaltia en l'Antiguitat i l'Edat Mitjana

Guerra e doenças na Antiguidade e Idade Média

Jan-Jun 2020/ISSN 1676-5818

II. Els rinoceronts grisos

I aquí apareix l'altre símil animal: el “rinoceront gris”. Hi ha diferents espècies de rinoceronts, però els més coneguts (i amenaçats) són el blanc i el negre, africans. (No tenen aquests colors: la seva pell cuirassada té un to grisós més fosc, en el cas del negre, o més clar, en el cas del blanc.) El “rinoceront gris” del símil és una barreja d'ambdós, i té las característiques d'aquests animals quan el contemples, per exemple, des del vehicle d'un safari africà: el veus de lluny, però de cop i volta es dirigeix al galop cap al vehicle; saps que és un animal molt perillós i que, per tant, suposa una amenaça molt probable i greu... però no en fas cas, perquè creus que el teu vehicle resistirà una possible càrrega d'aquest irritable paquiderm. Quan, finalment, la topada té lloc i destrossa el vehicle i l'enorme banya del rinoceront et fereix greument, t'adones que potser vas ser imprudent, que els senyals d'avís i perill hi eren però no en vas fer cas.

Michele Wucker, que és una analista política, ha escrit tot un llibre sobre els rinoceronts grisos (Wucker, 2016).⁶ En distingeix quatre categories: rinoceronts que ataquen: problemes que es presenten de sobte i que s'han d'abordar ràpidament; ens cal saber a quina velocitat es desplacen i quin mal podran fer. Rinoceronts recurrents: problemes que ja han passat algun altre cop i dels que en tenim una certa experiència que ens pot servir per tractar l'actual: crisis financeres, epidèmies de grip, etc. Els meta rinoceronts són els més perillosos; són aquells factors estructurals que ens impedeixen tractar adientment els problemes; Wucker culpa la direcció d'empreses, és a dir, la política de gestió empresarial, perquè té una rigidesa impermeable als canvis: és el *business as usual*.

Finalment, hi ha els rinoceronts no identificats, que són aquells que no deixen entreveure quin és realment el problema; ella assenyala els canvis que la intel·ligència artificial provocarà en molts àmbits, que se suposen però que són molt incerts (per exemple, Yuval N. Harari, 2016, 2018,⁷ n'ha identificat alguns, d'aquests canvis socials i econòmics, però poden no ser aquests sinó uns altres). El que és clar és que, davant de qualsevol mena de rinoceront gris, el pitjor que es pot fer és no fer res.

⁶ WUCKER, Michele. *The Gray Rhino: How to Recognise and Act on the Obvious Dangers We Ignore*. Nova York: St Martin Press, 2016.

⁷ HARARI, Yuval Noah. *Homo Deus. Breve historia del mañana*. Barcelona: Debate, Penguin Random House. 2016.; *21 lecciones para el siglo XXI*. Barcelona: Debate, Penguin Random House, 2018.

III. No val a badar

Tota aquesta digressió i, en especial, els assaigs esmentats, entre molts altres que podríem citar i que han proliferat els darrers temps, ens porten a una conclusió ineluctable: Els esdeveniments catastròfics es poden preveure (de fet, algú els ha previst de fa temps); no estem preparats per tractar-los per desídia (governamental o per part dels experts acadèmics, que prefereixen elucubrar sobre coses segures) o per gasiveria; quan finalment ens assalten hi aboquem els mecanismes, les armes, els protocols, etc. usuals que, ves per on, no funcionen perquè estaven preparats per tota una altra mena d'esdeveniments. I, és clar, ens cobrim les espatlles dient que aquest o aquell esdeveniment és un “cigne negre”, quan la realitat és que es tracta d'un “rinoceront gris”, que fa temps que existia i ens amenaçava, però no n'havíem fet cas (Sheng, 2017; Baram, 2020).⁸

Si cal cercar solucions a aquests esdeveniments catastròfics que gabinets de crisi *post facto* amb prou feines poden abordar, aquestes han de venir de l'aprofitament del coneixement d'aquells *think tanks* que fan de la prospecció seriosa la seva activitat principal. En tots els àmbits, des de les ciències a les humanitats, des de les ciències socials a la tecnologia, hi ha experts que es dediquen a plantejar escenaris futurs i maneres d'enfrontar-s'hi amb garanties d'èxit. Darrerament, la intel·ligència artificial s'ha afegit a la intel·ligència natural d'aquests experts, i es fa difícil trobar una complexa situació futura econòmica, social, tècnica, sanitària, etc. que no s'hagi previst i per la que no s'hagi dissenyat una manera de resoldre-la, d'adaptar-s'hi, d'evitar-la, de capgirar-la per treure'n algun avantatge, etc.

El problema és que aquestes aproximacions per desllorigar problemàtiques futures, però previsible (que, insisteixo, són totes: no hi ha “cignes negres” sinó “rinoceronts grisos”), no solen sortir dels seminaris universitaris i acadèmics. En alguns casos (Harari, 2016, 2018; Rees, 2019,⁹ etc.), els autors en fan llibres de gran difusió que ens il·lustren sobre aquests futurs possibles. Els tenen en compte els polítics?

Els polítics de tots els colors, que en podrien aprendre alguna cosa, d'aquestes prospectives informades, solen ser al·lèrgics a plantejar escenaris i adoptar estratègies que vagin més enllà dels quatre anys que durarà la seva activitat. Si només són comptats els que tenen assessors científics permanents, com volem que tinguin algun

⁸ SHENG, Andrew. From black swans to grey rhinos. *The Star*, 22 juliol 2017; BARAM, Marcus. [Why the coronavirus crisis is a “gray rhino” and not a “black swan”](#). *Fast Company*, 10 març 2020.

⁹ REES, Martin. *En el futuro. Perspectivas para la humanidad*. Barcelona: Crítica, 2019.

Antonio CORTIJO, Vicent MARTINES, Armando Alexandre dos SANTOS (orgs.). *Mirabilia 30 (2020/1)*

War and Disease in Antiquity and the Middle Ages

Guerra y enfermedad en la Antigüedad y la Edad Media

Guerra i malaltia en l'Antiguitat i l'Edat Mitjana

Guerra e doenças na Antiguidade e Idade Média

Jan-Jun 2020/ISSN 1676-5818

interès en fer cas d'allò que els puguin dir grups d'experts en un munt de temes sobre els quals els polítics hauran de legislar? Aquests comentaris són d'aplicació a tota mena de governs, de tot el món, i no només als de casa nostra.

Aquests dies encara cueja el debat sobre si els científics han de dictar la política (sanitària, en relació a la pandèmia desfermada pel coronavirus) o s'han de limitar a assessorar i han de ser els polítics els que, convenientment ensinistrats, facin les lleis i organitzin la logística per resoldre aquesta i altres problemàtiques de base científica. La meua experiència de molts anys d'assessorar polítics nostrats i forans sobre temes de medi ambient m'ha ensenyat que a aquest dilema li falta una faceta.¹⁰

Crec fermament que han de ser els electes, convenientment informats per experts, els que han de fer la política (i, és clar, n'han de ser responsables davant la societat); però, primer, cal que els polítics entenguin allò que els experts els diuen; segon, que aquests experts han de ser coneguts pel gran públic i, en especial, per la comunitat científica, que és qui millor pot jutjar si els assessors del govern són científics solvents o no; en relació a la pandèmia de la COVID-19, caldria que els assessors científics dels governs català, espanyol i francès, per no anar més enllà, passessin l'escrutini de la comunitat científica internacional.

I, en tercer lloc, que els polítics tinguin molt en compte l'assessorament científic expert, al mateix temps, és clar, que els assessoraments no estrictament científics (laborals, econòmics, socials, etc.), que també els caldrà considerar. I que actuïn sospesant totes les opinions expertes. Però em temo que aquesta mena de polítics és també una *rara avis*.

¹⁰ ROS, Joandomènec. *Proposicions il·luminadores i insensates. Reflexions sobre ciència*. Barcelona: Empúries, 1999; *Exploració, joc i reflexió. Assaigs sobre ciència*. Lleida: Pagès, 2006.